

EGZISTENCIJALNO-PSIHOLOŠKI VID SMRTI

Dr Vjekoslav BAJŠIĆ

Epikur kaže: „

Rečeno po domaću: „Za nas smrt nije ništa: kad je nema, ne osjeća se, a kad se ne osjeća (kad smo mrtvi) nije ništa za nas.

Na sličan način bismo, samo više cinički, mogli upitati zašto pravimo tolika pitanja oko smrti? Tà napokon uspije svakom!

Pogreška je možda u tom što pri upotrebi imenica rado zamišljamo prema njihovoj gramatičkoj funkciji u rečenici i stvarnost koju naznačuju kao zaseban predmet, dapače zasebnu supstanciju. Tako se čini kao da sam život nije problematičan, nego nešto njemu suprotno, tj. smrt. Tako je mislio i misli primitivan čovjek, koji smatra da je život već sam po sebi vječan, dok je smrt nešto slučajno što dolazi iz ruke ili iz neke čarolije neprijatelja. Zašto da onaj koji živi razmišlja o smrti?

No lako je vidjeti da je problem smrti zapravo problem konačnog života, tj. smrtnost je bitna oznaka našega načina egzistiranja, te se zato smrt dokle god živimo i znamo da živimo ne može izbrisati iz svijesti o životu. Zato je problem smrti zapravo problem života, te je ovdje želimo u tom vidu i promatrati.

Konačnost našega života, tj. sigurnost smrti, jedna je od najsolidnijih sigurnosti koje ovdje na zemlji posjedujemo, premda nam se smrt ne pokazuje otprve nečim nužnim. No vjekovno iskustvo o umiranju drugih ne dopušta nam da od sebe činimo iznimku. Najnoviji podaci iz fizike idu u smjeru tvrdnje da nema nijednog elementa u prirodi koji bi bio sasvim postojan. Čak i pracišla svemira, proton, postaje sumnjivim da se raspada negdje u prosjeku od kojih 10^{33} godina, te se danas grade golemi eksperimentalni uređaji da mu se dokaže prolaznost. U živoj prirodi moglo bi se jedino govoriti o nekoj relativnoj „besmrtnosti” protozoa koji se razmnožavaju jednostavnim dijeljenjem stanice. Tako se može pomišljati da postoji neka „vječna polovica” od prve pojave takvih bića pa do danas. Inače je sve živo previše složeno, te je vrlo nevjerojatno da bi se dugo moglo odupirati sve većem kaosu prema kojemu po računu vjerojatnosti teži svako pokretno mnoštvo u prirodi. Matematički gledano, ima kudikamo više kombinacija elemenata nego samih elemenata, kao što ima kudikamo više mogućih igara kartama nego što ima

karata. Tako sve živo otima živom i neživom materijal da bi odigralo svoju igru. Zato je malo vjerojatno da bi je netko mogao dugo igrati.

Što se tiče čovjeka čini se kao da je i programiran za smrt kao, uostalom, i mnoga druga živa bića. Ako se pretpostavi svrshodnost živih bića, lako je uvidjeti da čovjek kad postane djed, prestaje biti potreban za održanje ljudske vrste, jer njegov odrasli sin može dostatno učiti svoju djecu lukavštinama života. Zato, čini se, nešto prije pedesete, tj. kada nova generacija može preuzeti punu brigu za slijedeću, luk života počinje padati. Danas medicina može poprilično usporiti to padanje, ali je pitanje hoće li ga jednom moći barem načelno zaustaviti, i na koje vrijeme. No, za sada je beskorisno o tomu razmišljati. Jedino bih ovom prilikom htio napomenuti kako postoji zanimljiva razlika u temeljnim odnosima prema životu između Istoka i Zapada. Za indijsku svijest samo je po sebi razumljivo da se čovjekovo biće ponovno rađa u nekom drugom, boljem ili lošijem obliku, uvijek iznova u ovu muku promjene i smrtnosti. Zato religiozna i filozofska nastojanja idu uglavnom u tom smjeru da se izbjegne ponovno rađanje i vraćanje u pojedinačni bitak. Na Zapadu je pak obrnuto: život se osjeća ugroženim ništavilom, tako da nastojanja religija i mnogih filozofija idu u smjeru očuvanja i vječne potvrde pojedinačnog bitka.

Problem smrti javlja se u čovjeka zato što je biće svjesno svoje smrtnosti. I životinju spopada strah pred opasnošću i strava pred licem smrti — ukoliko je dopušteno pripisivati joj naše osjećaje. To je već ugrađeno u nutarnje programe živoga bića da bi se održalo na životu, jer ga želi živjeti.

No jedini je čovjek koji zna što ga čeka, kojemu to ograničenje trajanja života, koji bi uvijek živio, nameće neizbježiva pitanja, tako da se glasno ili tiho pita o smislu takvoga života: danas jesmo, sutra nismo. Gledajući u prošla vremena, gotovo nepregledive energije ljudskoga mišljenja, osjećanja i nastojanja utrošene su na traženje izlaza iz tih tjeskoba. Pomislimo samo na razne religiozne odgovore i na filozofske spekulacije o smislu ovoga života baš zato što je konačan! Pomislimo na umjetnost, književnost s njezinom tragedijom, muziku! Koliki je udio inspiracije što je unosi činjenica smrti! Gotovo da nema ozbiljnog umjetničkog djela a da nije upleteno u nečije skončavanje. Čini se kao da tek smrt daje stvarima važnost i dostojanstvo.

Ali stvarnost nije literatura. U svijesti konačnosti želimo ipak posjedovati naš život kao nešto na svoj način gotovo, smisleno, kao neku cjelinu. Željeli bismo da se kazaljke našega sata zaustave u dvanaestoj uri. No život se ne tako rijetko prekida bilo gdje, bez obzira na naše shvaćanje i naše htijenje, kadikad glupo, u najnepriključnijem trenutku. Te slučajnosti konca možda najviše opterećuju naše prihvaćanje smrti, pred čijim nastupom se sve najednom pokazuje nevažnim i besmislenim.

Ako smrt promatramo s psihološke strane, tj. kako znanje o smrti uvjetuje čovjekovo ponašanje i kako se ponaša pred samom tom činjenicom, sveukupno razmatranje mogli bismo podijeliti na tri dijela:

- 1) čovjek u svijesti svoje smrtnosti i osmišljavanje života;
- 2) čovjek pred nagovještajem smrti;
- 3) čovjek pred licem smrti.

Smrt nije psihološki problem samo kao pitanje prihvaćanja ili neprihvatanja konačnosti života i njegova smisla ili pak kao pitanje prilagođavanja života na posve novu situaciju u nagovještaju smrti nego, dakako, ostaje pitanjem i u samom procesu umiranja. Tu bi se još mogle razlikovati dvije komponente: duševne reakcije na spoznaju da se umire i reakcije na mučninu i fizičku tegobu umiranja, ako nije riječ o trenutačnoj ili nesvjesnoj smrti.

ČOVJEK U SVIJESTI SVOJE SMRTNOSTI

S obzirom na svijest o vlastitoj smrtnosti, čovjek se, kako sam već napomenuo, nalazi pred problemom kako da želju za življenjem uskladi sa znanjem o ograničenosti ovozemaljskog života, granicama kojega napokon vrlo malo raspolazemo a većinom ih točno ni ne znamo. Svatko to pitanje mora riješiti sam te na sebi svojstven način. Budući da je svaki čovjek nešto posebno, to su i rješenja vrlo različita. Danas, kada ne posjedujemo neki općenito valjani nazor na svijet, teško je reći kako se i zašto netko priklanja ovom ili onom tipu rješenja. Ima jamačno ljudi koji ne misle na smrt (dobrim dijelom to čine djeca), te tako odlažu i rješenje problema, ali je teško zamisliti nekoga tko bi znajući što ga napokon čega ostao za to posve nezainteresiran. Usprkos svoj raznolikosti stavovi bi se ipak mogli razvrstati u nekoliko tipova:

a) Rješenje u rezignaciji, pomirenju sa sudbinom:

1. Prihvaća se, manje ili više gorko, da je sva priroda prolazna, pa tako i čovjek, prema riječima Propovjednika: „Jer zaista kob ljudi i zvijeri jedna je te ista. Kako ginu oni, tako ginu i one; dišu jednakim dahom, i čovjek ničim ne nadmašuje zvijer... (3,19)“ Zato: „nema čovjeku druge sreće već jesti i piti i biti zadovoljan svojim poslom... (2,24)“.

Tu se može razlikovati jedna smirenija, svjetlija varijanta, kad čovjek prihvaća konačnost života iz svijesti da je manje ili više „imao sve“, tj. da je proveo prilično normalan i zadovoljavajući život, rodio djecu i prenio im svoja iskustva, ostvario svoje ciljeve na ovom svijetu, te sa zadovoljstvom može gledati unatrag. Osjeća da je život imao smisla, jer se uvrstio u trajne ciljeve prirode. No ima i one tamnije rezignacije s nepritajenom melankolijom i stanovitim nihilizmom u pozadini, kako mi je to isfilozofirao jedan moj supatnik u bolnici: „Slavek“ – kaže – „sunce bu išlo, a nas ne bu“. Budući da se (prema Propovjednikovu receptu) lijek za tu melankoliju nerijetko traži u vinu, to često vinske pjesme odražavaju takva „rješenja“: „Kumek moj dragi, daj se napi, *dugo nas ne bude*, daj si ga vži“. Ili pak: „...vinca već ne pijeju, v *crnoj zemlji gnijijeju*“.

2. Druga vrsta rezignacije jest fatalizam. Pretpostavlja se da je čovjek – ne zna se zašto – ukliješten u nuždu, prema kojoj je već sve predodređeno, suđeno, pa tako i mjera njegova života, bez obzira na bilo kakve mogućnosti njegove slobode. Svejedno je da li se buni ili ne buni, najstoji ili ne nastoji, jer je već sve gotovo. Zanimljivo je da toga fatalizma ima ne baš tako rijetko i među kršćanima. Sjećam se jedne nesreće u planini, kad je neki mladi redovnik pao sa stijene i razbio se. Svi su ga žalili, ali su mnogi na kraju slijegali ramenima: „Bilo mu je tako suđeno“.

Katolička doktrina o Providnosti nije, dakako, jednostavna i lako shvatljiva, ali bi baš zato valjalo upozoravati ljude da Božja svemoć i Božje sveznanje nika-ko ne isključuju čovjekovu slobodnu volju i odgovornost. Ako Bog hoće da i mi raspoložemo nama samima, onda jedan posve pasivan odnos prema Božjoj volji kao prema slijepoj, nezaobilaznoj nuždi sigurno nije na mjestu.

Pod tu kapu mogli bismo staviti i razna stoička rješenja odnosa prema trpljenju i smrti, manje ili više svjesno filozofska, premda je dosta teško naći čovjeka koji bi u tom postigao klasičnu ataraksiju, ravnodušnost. Većinom su to stavovi gordog odvrtačanja od nesmiljene gluposti života s gorko-slatkim okusom ljudske tragične veličine, kadikad začinjeni bespomoćnim prokosom u smislu Alfred de Vignyjeva „Vuka”: „A voir ce que l'on fût sur terre et ce qu'on laisse, seul la silence est grande, tout le reste est faiblesse...”.

b) Druga klasa rješenja zapravo je neka vrsta panteizma. Budističko rješenje, za koje se u Evropi u posljednje vrijeme može naći mnogo zanimanja spada također u tu kategoriju.

1. Ovamo bismo mogli ubrojiti sheme predsokratske filozofije. Pretpostavlja se da postoji nešto jedno i temeljno u svim stvarima (pratvar, materija i sl.). Pojedinačna egzistencija samo je poseban oblik te pratvari, te joj ne pripada zasebno postojanje. Pojedinačno i prolazno zapravo je obmana. Čovjek se spašava od promjene, od smrti, od neprestanog novog rađanja, započinjanja uvijek novih konačnih života u drugom, možda još nižem obliku, tako da shvaća da ga kao pojedinačne promjenljive egzistencije zapravo i nema, nego je samo prividna pojava pratvari koje je dio. Prema tome, smrću se zapravo ništa važno ne događa, jer čovjek na neki drugi način živi dalje u drugim predmetima i bićima, u crvu, tvari, vodi, svjetlu itd. Takvo je shvaćanje često povezano s nekom mistikom prirode, predanja vječnom tijeku i obnavljanju stvari, gdje pojedinačno prestaje biti važno poput kaplje u moru poketa. Koliko god je stvar filozofski problematična i ponekad čudna, danas više ljudi no što mislimo na taj način nastoji riješiti problem prolaznosti i smrti.

Prije tri ili četiri godine austrijski je radio u okviru svojega programa na Dušni dan s raznim ljudima priredio kratke interviewe na temu smrti. Jedno od pitanja bilo je boje li se smrti. Neki je bas odgovorio da ga to nimalo ne zabrinjava, jer je čovjek od materije a materija ostaje, te se prema tome smrću zapravo ništa posebno ni ne događa. Nakon svakog razgovora netko bi pročitao kratku prigodnu molitvu. Molitva za toga čovjeka obraćala se Bogu sa željom da mu prije smrti dade toliko vremena da uvidi da ipak postoji neka razlika između gole materije i čovjeka.

2. Tu i tamo nade se još uvijek netko tko vjeruje u seobu duša. Barem se napi-si koji idu u tom smjeru povremeno javljaju po novinama i digestima. Priča se kako se netko ipak nečega prisjetio iz ranijeg života itd.

c) Nalaženje smisla životu i smrti identifikacijom s nekim vrednotama opće naravi.

1. Čovjek je dao ili daje svoj život za napredak, za kulturu, za narod, za političke ciljeve, tj. poistovjećuje samoga sebe s nekim dugoročnijim ovostranim entitetima, te mu se tako čini da nije umro dokle god oni žive.

2. Utjeha se može naći i u nadi da ćemo živjeti u nečijoj uspomeni, zabilježeni u nekoj knjizi, u mramoru nadgrobnoga kamena, u recima debelih svezaka povijesti.

d) Filozofosko rješenje u smislu pojedinačne besmrtnosti duše. Danas se susreće doista rijetko već stoga što je vjera u filozofiju dosta pokolebana.

e) Daleko proširenije je rješenje u smislu parapsihologije, teozofije, antropozofije, spiritizma, povezano s vjerom u horoskope, astralna tijela, proročanstva iz taloga kave i sl. Možda bismo ovamo mogli smjestiti i spekulacije o „vraćanju” ljudi s onoga svijeta nakon kliničke smrti.

f) Rješenje dragovoljnim odlaskom u smrt. Kažu da danas ima sve više onih koji u ovom jednoličnom životu teško nalaze smisla i poticaja da se prihvate tegoba vlastite prazne egzistencije, te se radije odlučuju na dragovoljnu smrt. Nije to, dakako, posebno brojna kategorija, ali svaki je čovjek važan. U nekim inozemnim biskupijama postoji posebna telefonska služba koja takvim ljudima priteče u pomoć u sudbonosnim časovima njihove odluke. Dakako, ako se jave...

g) Što se tiče kršćanskog rješenja htio bih ovdje samo napomenuti da su i tu pojedinačne razlike vrlo velike, te idu od manje ili više rezigniranog prihvaćanja smrti iz ruke Boga „starog krvnika”, kako ga naziva narodna pjesma, pa sve do jasnoga i svjesnoga osmišljavanja vlastitog života u navještanju kraljeva, života kao ugrađenoga u život Kristov i umiranja kao ugrađenoga u umiranje Kristovo.

ČOVJEK PRED NAGOVJEŠTAJEM SMRTI

Psihološki, to je najproblematičniji i u praksi većinom najteži dio umiranja, pa s pastoralne strane zahtijeva najviše brige, jer je tu pomoć najviše potrebna. Dakako da i fiziološka strana umiranja može biti vrlo teška. Prirodno je što se strašimo tih nepoznatih bolova i mučnina. No, ako se tomu pridruži duševna nemogućnost prihvaćanja kraja života, to može proizvesti gotovo panična i zdvojna raspoloženja.

Smrt je kudikamo starija od čovjeka. Ako gledamo živa bića s čisto biološke strane, onda se čini da je prirodi stalo do pojedinca i njegova života samo ukoliko je prenosnik vrste. Pruža mu se neka šansa da to uspješno obavi, a zatim može ići. Čovjek kao biće koje misli i raspolaže svojim ciljevima ne može prihvatiti tu logiku, te se smatra autonomnom vrijednosti. Usprkos kadikad pasjem životu ipak želimo živjeti, odnosno, nešto u nama to želi te nas, kakve god bile naše misli i nakanе, nosi i održava i u mraku besvijesti. Živimo pak u nekoj okolini, u nekoj sredini, ne samo prostornoj nego i vremenskoj u koju smo se manje ili više udobno smjestili i uplanirali. Stekli smo neku sigurnost što i kako će biti s nama u nekim budućim prilikama: nema radosti ni bezbrižnosti bez osigurane budućnosti.

Taj plan za budućnost ne mora biti nešto vrlo razrađeno i sa svih strana zajamčeno, dovoljna je i nada za neko odulje vrijeme, barem za toliko da *ne moramo računati s bliskim svršetkom*. Pred licem smrti planovi postaju suvišni. Zato u životu ne računamo s nekim određenim datumom smrti; mislimo: vidjet ćemo već...

Jedanput se, međutim, ipak dogodi da se smrt pojavi pred vratima. Rekli smo: uspije svakom. Većinom je to neka neizlječiva bolest, bolest na smrt. To pak

znači da nam je iznenada pokvarena sva naša budućnost. Ne mislim ovdje u prvom redu na svjesno planiranje što kanimo kada učiniti, nego na ono naše gnijezdo u vremenu u kojem smo se dobro smjestili i osigurali velikodušnom budućnošću. Svijest i osjećaj da nas sada tjeraju odatle i da smo se preračunali, da nam predstoji nešto sasvim novo i neugodno na što se nismo pripremili, proizvodi teške mučnine u dubini ljudske duše. Pomislimo samo kako je čovjeku koji mora iz svoje domaje iznenada u tuđi strani svijet i kako mu je teško da se svojim dubljim slojevima, svojom emotivnošću, nekako priuči na novu sredinu, koliko se tu pati od nostalgije i dezorijentacije, pa ćemo donekle moći osjetiti i što to znači kad čovjeku iznenada dođe poziv da ostavi sve i da pođe zauvijek. Blago onomu kojemu taj prijelaz znači povratak u domovinu!

Poznato je da već nesvjesno bježimo od neugodnih stvari i da smo vrlo rado jeftini optimisti. Naši tzv. obrambeni mehanizmi čine da se i mimo svoje svijesti i volje zatvaramo pred neugodnom nam stvarnošću, često zanemarujući ili krivotvoreći stvarne podatke o sebi i vlastitom stanju, jer bi nas uočavanje i priznavanje realnosti dovelo nepripravne u tešku nutarnju krizu. Čovjek ne može prihvatiti praznu budućnost bez ikakvih vrijednosti, kojih većinom ne vidi zato jer ih nikada u tom smjeru nije ni tražio. Zato mu se čitavo biće odvraća od toga puta kojim ipak mora već sada poći, te su potrebni veliki duševni naponi i izvjesno vrijeme da se barem donekle „pomiri sa sudbinom”, tj. prilagodi novoj situaciji, da je nekako osmisli te joj tako dade kakvu-takvu vrijednost, i, napokon, da makar ublaži neizdrživu tjeskobu.

Znajući za te duševne krize, liječnici nerijetko kriju bolesnima na smrt njihovo stvarno stanje bojeći se da eventualna duševna kriza ne oslabi njihove ionako slabe snage.

Neugodnost pomisli na vlastitu stvarno predstojeću smrt leži u osnovi shvaćanja da nije lijepo govoriti u društvu o smrti poznatih, ili spominjati smrt pred nekim tko bi možda morao misliti da je poziv pred vratima. Kaže se zato, npr., da Amerikanci „ne umiru”, jer navodno nikako ne vole da se o tom govori. Znam da se po nekim našim selima čekalo do posljednjega časa da se načini oporuka ili da se pozove svećenik, jer bi to na neki način značilo otvoreno reći čovjeku u lice da će umrijeti, a na to, čini se, još uvijek nije bio pripravan ozbiljno misliti, ili se smatralo da nije pripravan, ili pak ljudi oko njega nisu toga prihvaćali.

Mislim da je iz svega toga, jasno koliko je čovjeku potrebna pomoć u tim časovima krize. Stvari se većinom neće moći namjestiti nekim inače dobronamjernim pobožnim savjetom, jer je riječ o dubokim potresima koji zahtijevaju vremena da se smire i rasporede u novoj ravnoteži. No vrlo je važna nečija prisutnost, koja čovjeku potvrđuje nadu da nije ostavljen sam i daje mu mogućnost da izgovori i tako posvjestiti ono što ga uznemiruje i pritišće. Time se olakšavaju procesi prihvaćanja nove situacije.

Dakako da se vrlo važan zadatak pastoraliste sastoji u tom da ljude koji su mu povjereni uopće pripremi na tu krizu i omogući im da je lakše prebrode. Neodređene i sive predodžbe – riječ je o slikama, ne o pojmovima – o onostranoj budućnosti nitko neće osjetiti vrednijima od vlastitih konkretnih i „obojenih” doživljaja u ovostranosti. Pogotovo ako je za čovjeka Bog samo neki strani sudac pred kojega

se, na žalost, mora doći, a zapravo bi možda bilo bolje da ga nema. I sv. Pavao je dosta „apstraktno” govorio o onostranosti: oko nije vidjelo, uho nije čulo... No, tu je Gospodin Isus u svoj povijesnoj konkretnosti svojega zemaljskoga života koji nam svijetli iz tekstova Evandelja i oduševljava. Identifikacija s njegovim ciljevima i namjerama, sudjelovanje u njegovu djelu, može čovjeku najprikladnije pomoći da osmisli vlastitu smrt, te je tako uvrsti u opće djelo Božjega spasenja. No za to je potrebna živa i bogata predodžba Kristove osobe. Nikada nije dosta misliti i govoriti o Isusu Kristu. To je daleko bolji put nego bilo kakve spekulacije o zagrobnoj geografiji.

ČOVJEK PRED LICEM SMRTI

Što se zapravo iznutra događa s čovjekom kad umire može se tek naslućivati na osnovi iskustva vlastite teške bolesti, iz pričanja onih koji su možda zamrli pa se kasnije probudili ili pak iz ponašanja ljudi u satima agonije. U posljednje vrijeme mnogo se govorilo o slučajevima oživljavanja nakon kliničke smrti i o tom što su ljudi koji su prošli tu pustolovinu pričali o svojim „posmrtnim” doživljajima. No opravdano je pitati može li se tu govoriti o pravoj smrti. Ako je čovjek „ponovno oživio”, mora se pretpostaviti da su stanice mozga ipak ostale toliko neoštećene da mogu opet preuzeti ne samo neke funkcije nego sve ono što je potrebno da se usčuva osobnost i njezina memorija. To bi pak značilo da čovjek ipak nije bio doista mrtav, jer smrt znači upravo nepovratno oštećenje životnih funkcija mozga.

Bliskost smrti često se najavljuje nekom duševnom pripravom. Čovjek npr. počinje osjećati potrebu da ode. Htio bi putovati ili otići kući iz doma ili bolnice. Možda se to u nekih može protumačiti staračkom sklerozom, opadanjem duševnih sposobnosti kontrole nad samim sobom, željom da se ode iz strane sredine, potrebom za svojima. Kako god bilo, očito je da se nešto sprema. Ljudi gube interes za okolinu, zavlauče se u krevet i mučno im je kad ih tjeraju da ustanu kako ih od ležanja ne bi uhvatila upala pluća. Ležeći u nemoći, počinju kanda nešto skupljati po pokrivaču, što je znak bliskoga kraja: možda još dan-dva. Fizički je to put prema potpunoj iscrpljenosti. Disanje postaje sve napornijim. Napokon organizam toliko oslabi – uvijek pod „normalnim uvjetima”, bez neke posebne liječničke pomoći – da se ni uz najveći napor ne može smoći toliko kisika koliko je potrebno za sam napor disanja. To je prijelomna točka, po kojoj iskusno osoblje može dosta sigurno proreći koliko će još trajati. Čovjek je pritom u nekoj nesvijesti ili polusvijesti, nerado reagira na okolinu, te se osjeća da se u njoj više ne snalazi – sav je zaokupljen samim sobom. Posljednji su trenuci zapravo gušenje, žestoka pobuna cijelog organizma, grčenje koje prolazi utrobom i grudima te na čas izobličuje crte lica. Često spominjani i na ekranu uvijek nestručno izvedeni „posljednji dah” nerijetko je ružan i mučan prignječen hripavi uzdah. No puls u vratnoj žili još uvijek radi, i kuca i kuca dok najzad i to ne prestane.

Što se tu sve iznutra događa i što tko doživljava, ako se uopće može upotrijebiti taj izraz, nemoguće je reći. Priča se da su ljudi u smrtnoj opasnosti proživljavali kako im pred očima poput nekog brzog filma, protječe čitav život. Ja sam se jedanput davio u moru, drugi put sam skoro otišao na onaj svijet jer sam se nadisao

plina. I u jednom i u drugom slučaju mi je pretposljednja misao bila – dakako uz skrajnju koncentraciju na to kako će izvući – samo to kako je glupo ovako bezvezno zaglaviti. Sada već pokojni rektor Germanikuma pričao nam je kako ga je u Prvom svjetskom ratu na fronti bila zasula granata, i bio bi zaglavio da ga nije njegova momčad iskopala i povratila u život. Kaže da mu je posljednja briga bila kako će sada biti zgužvane cigarete. Takva bi se kazuistika mogla nastaviti bez kraja i konca s različitim rezultatima.

Iz svega toga, čini se, smijemo zaključiti da smrt nije tako svečan trenutak kako bismo htjeli i da to nije vrijeme nekog posebnog raspolaganja samim sobom, što bi, uostalom, bilo i prilično razumljivo ako uzmemo u obzir stanje u kojem se nalazi ljudska svijest u tim odlučujućim trenucima bitke za elementarni život, kada starije snage naše biološke osnove preuzimaju vodstvo. Baš zato bi bilo potrebno da se čovjek pripremi na smrt dok je još u potpunom posjedu svojih duševnih sposobnosti.

Inače sam doživio slučajeve kad su ljudi gotovo do posljednjeg časa bili sasvim pri svijesti, sabrani i smireni. Jedan je još sat prije kraja davao spasonosne upute za život svojoj odrasloj djeci koja su se bila okupila oko njegova kreveta. Najviše me se dojmila smrt jedne seoske sluškinje, visokog, mršavog stvorenja, iz koje je izbijala tolika duševna snaga i sigurnost u buduću život, toliki posjed same sebe – sama je probudila sestru kad je došlo vrijeme i rekla joj: „Sestro, sad idemo!” – da sam se osjećao gotovo suvišnim, jer je sve sama umjela srediti. Premda sam nakon takvih asistiranja usprkos navici većinom bio utučen, tada mi je došlo da zapjevam „aleluja” što se i tako može umrijeti.

NEKOLIKO NAPOMENA ZA PASTORAL

Htio bih ovdje nadodati još samo dvije-tri misli za pastoral, jer će teološki vidovi smrti ionako biti obrađeni u posebnom predavanju.

Iz onoga što sam rekao u prvom dijelu razmatranja o smrti, tj. da je problem smrti zapravo problem života, slijedi da bi valjalo nastojati osmisliti taj smrtni život. Čovjek se na neko vrijeme može riješiti neugodne pomisli na svoj ograničeni život, tj. na konac života koji ga neminovno čeka, tako da navlaš izbjegava svijest o toj svojoj neizbježnoj budućnosti. No, zato će ga to pitanje jednom iznenaditi kao neočekivani razbojnik, i neće mu biti lako. Mislim da je hrabro i dostojno čovjeka da ne bježi pred tim pitanjem. Ne može se živjeti smisleni život ako ga se ne zahvati u svoj njegovoj cjelini. Kršćaninu vjera pruža mogućnost da se uspješno sukobi s tim problemom. Međutim, rješenje se ne sastoji jednostavno u tome da se ovostrani život prikazuje nečim nevrjednim i suvišnim, kao da je u odnosu prema budućem već od početka nešto pogrešno i uzaludno. Osmisliti (s-misao) znači s-hvatiti stvar kao dio jedne veće i više cjeline. Spremanje građe besmisleno je ako se ne gleda kao dio postojbine koja se želi izgraditi. Zemaljski život za kršćanina nije prazno čekanje nego djelovanje prema ciljevima koji nadilaze razne slučajnosti ovostranosti tako što ih povezuju s većom cjelinom. Tek tako i smrt prestaje biti nečim apsolutnim, apsolutnim ništenjem, te se poima kao dio nekog višeg smisla, postaje smislenom. Inače se pojavljuje kao pusta besmislena praznina

koja na kraju gledajući sa strane pojedinca, i sve ostalo čini besmislenim, bezveznim.

Mnogo je toga u ljudskom životu nerazumljivo, neshvatljivo moćima naše naravne spoznaje, tako da smo uvijek okruženi misterijem. Vjera kojom svoj život povezujemo uz Isusa Krista, kojom se ugrađujemo u njegov život, smrt i uskrsnuće, omogućava nam osjetiti da smisao tih naših neshvatljivih i neprihvatljivih misterija ima korijene u stvarnosti Krista i u njegovu misteriju. Njegova smrt nije bila bezvezni slučaj, nego je stožer misterijskog smisla otkupljenja svih ljudi. Ugrađeni po milosti u njegov život, ugrađeni smo i u njegovu smrt, tako da umiremo Kristovu smrt. Zato nam se nadati da ćemo biti sudionici i njegova uskrsnuća, koje nije samo nešto osobno nego je oslobođenje svega stvorenja što „ingemiscit i parturit usque adhuc”. U svjetlu te spoznaje i naša smrt prestaje biti neshvatljivim slučajnim i bezobzirnim krajem svega što nam je drago, nego se pojavljuje kao velik zadatak, kao sudjelovanje u misteriju Krista, koji je napokon misterij Života.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Tod in der existentiellen und psychologischen Sicht

Im Vortrag wird, unter Anderem, die langjährige Erfahrung mit den Sterbenden in einem Altersheim genutzt.

Die Frage nach dem Tod als dem Gegensatz des Lebens scheint, solange man lebt, als überflüssig. Aber die Frage nach dem Tod zeigt sich eigentlich als Frage nach dem Sinn eines endlichen, begrenzten Lebens, die man als Mensch nicht unbeantwortet lassen kann.

Der Vortrag ist in drei Kapitel aufgeteilt: 1. Der Mensch im Bewusstsein seiner Sterblichkeit und in der Suche nach dem Sinn seines endlichen Lebens. Es werden dabei verschiedene Klassen weltanschaulicher oder praktischer Lösungsversuche aufgezeigt; 2. Der Mensch vor der Ankündigung des Todes. Es werden besonders die Schwere dieser Situation und ihre psychische Problematik dargelegt; 3. Der Mensch vor dem Angesicht des Todes. Das Kapitel behandelt das Geschehen des Sterbens selbst.

Zuletzt werden einige Gedanken über die Frage des Todes im Lichte des Glaubens ausgeführt. Durch das Einbauen des eigenen Lebens in das Leben Christi wird für den Gläubigen auch der eigene Tod in das Sterben Christi eingebaut. Daher erhält der Tod seinen wahren Sinn und seine Ausrichtung auf die Auferstehung hin.